Codzienne zajęcia osób starszych i wsparcie udzielane rodzinie w opinii młodzieży a czynniki socjodemograficzne

Daily activities of the elderly and support given by them to the family in the opinion of young people, and the sociodemographic factors

Ewa Smoleń[1,A,C,E,F], Wioletta Boroń[2,A–D], Estera Jursa[2,A–C], Weronika Kolbuch[2,A–D], Paulina Poznańska[2,A–D], Karolina Sobota[2,A–D], Justyna Stawarczyk[2,A–D]

[1] Instytut Medyczny, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok
[2] Studenckie Koło Naukowe Pielęgniarek, Instytut Medyczny, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok

A – koncepcja i projekt badania, B – gromadzenie i/lub zestawianie danych, C – analiza i interpretacja danych, D – napisanie artykułu, E – krytyczne zrecenzowanie artykułu, F – zatwierdzenie ostatecznej wersji artykułu

Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne, ISSN 2082-9876 (print), ISSN 2451-1870 (online) *Piel Zdr Publ.* 2018;8(3):157–162

Adres do korespondencji
Ewa Smoleń
e-mail: ewasmolen@op.pl

Konflikt interesów
Nie występuje

Praca wpłynęła do Redakcji: 13.09.2017 r.
Po recenzji: 30.11.2017 r.
Zaakceptowano do druku: 14.01.2018 r.

Streszczenie

Wprowadzenie. Starość nie oznacza tylko zmian w wyglądzie zewnętrznym i osiągnięcia określonego wieku, ale dotyka także sfery psychicznej. Umiejętność funkcjonowania i samorealizacji w zmieniających się warunkach są niezwykle ważne dla ludzi w podeszłym wieku. Ten etap życia uznawany jest za istotny w życiu człowieka. Seniorzy są grupą, która wymaga różnych form wsparcia, często jednak sami w miarę możliwości udzielają wsparcia oraz pomocy najbliższym.

Cel pracy. Przedstawienie codziennych zajęć preferowanych przez osoby starsze oraz rodzajów wsparcia udzielanego przez nie najbliższym w opinii młodzieży z uwzględnieniem czynników socjodemograficznych.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono wśród 360 uczniów i studentów kształcących się w Sanoku. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety. We wnioskowaniu statystycznym zastosowano testy: V Craméra, τ-c Kendalla oraz χ^2, przyjmując poziom istotności $p < 0,05$.

Wyniki. Większość badanych deklarowała otrzymywanie od osób starszych wsparcia finansowego (66%) oraz pomocy w wychowywaniu wnuków (80%). Większość badanych (81,1%) korzystała z rad seniorów, a głównym tego powodem było doświadczenie życiowe związane z wiekiem. Najczęściej otrzymywanie wsparcia od osób starszych deklarowali uczniowie gimnazjum (54,6%) oraz szkoły ponadgimnazjalnej (40,3%).

Wnioski. Pomoc udzielana przez osoby starsze stanowi dla nich możliwość utrzymania codziennej aktywności. Czynnikami mającymi związek z codziennymi zajęciami seniorów oraz udzielaniem przez nich wsparcia rodzinie były miejsce zamieszkania oraz płeć badanych.

Słowa kluczowe: studenci, wsparcie, starzenie organizmu, uczniowie

DOI
10.17219/pzp/82940

Copyright
© 2018 by Wroclaw Medical University
This is an article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non-Commercial License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Abstract

Background. Getting older means not only changes in appearance or reaching a certain age, but affects also the psychological sphere. The ability to function and achieve self-fulfillment in changing conditions are crucial for people in advanced age. This stage of life is considered important in human life. Senior citizens are a group that requires different forms of support, but often themselves provide support and assistance to the their families as far as possible.

Objectives. Presentation of preferred daily activities of the elderly and their support to their families in the opinion of young people, taking into account sociodemographic factors.

Material and methods. The study was conducted among 360 pupil and students studying in Sanok. The diagnostic poll method and the questionnaire survey method were used. The research tool was the questionnaire survey designed by the authors. In conducting the statistical inference, V Cramér, τ-c Kendall and χ^2 tests were used, assuming $p < 0.05$.

Results. Most respondents reported receiving financial support (66%) and assistance in raising grandchildren from older people (80%). Senior counselling was used by the majority of the respondents (81.1%) and the main reason for that was the life experience of the elderly. Receiving support from older people was declared mostly by students of junior secondary schools (54.6%) and senior secondary schools (40.3%).

Conclusions. The help and support provided by the elderly is an opportunity for them to maintain their vital everyday activities. Factors related to everyday activities of the elderly and to the support they provide to their families, were: the place of residence and the sex of the respondents.

Key words: students, support, pupils, aging process

Wprowadzenie

Starzenie się jest zjawiskiem globalnym.[1–3] Jest długotrwałym i nieodwracalnym procesem fizjologicznym zachodzącym u każdego człowieka.[2] Obejmuje nieuchronne zmiany w strukturze i budowie organizmu zaprogramowane genetycznie.[4] Wraz z postępem medycyny oraz poprawą warunków bytowych wydłuża się długość życia. Według prognoz w krajach rozwijających się, w tym także w Polsce, wzrośnie ona w 2035 r. dla mężczyzn do 77,1 roku, a dla kobiet do 82,9 roku.[1,5] Zgodnie z przewidywaniami Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) liczba osób w wieku 60 lat i powyżej w Polsce zwiększy się z 21,5% w 2013 r. do 40,4% w 2050 r.[6] Następstwami starzenia są problemy: medyczne, opiekuńcze, pielęgnacyjne oraz przemysłowe, gospodarcze i kulturowe.[1,3] Zmiany w sferze biopsychospołecznej wpływają istotnie na pozycję seniorów w strukturze danej populacji i określają ich tożsamość. Czynniki środowiskowe, społeczne, ekonomiczne, rodzinne i zdrowotne oraz zdolność nawiązywania kontaktów i witalność życiową warunkują relacje międzypokoleniowe.[7] Z tego względu w krajach z wysokim odsetkiem seniorów promuje się ich udział w życiu rodzinnym, społecznym i gospodarczym.[1]

Wsparcie zgodne z oczekiwaniami potrzebującego zapewnia prawidłowe funkcjonowanie. Wsparcie społeczne to oczekiwana pomoc dostępna jednostce w sytuacji trudnej, w której nie jest ona sobie w stanie samodzielnie poradzić. To także zasoby dostarczane przez innych oraz wymiana zasobów w kontaktach społecznych. Wyróżnia się wiele rodzajów wsparcia: informacyjne, instrumentalne, rzeczowe, wartościujące, duchowe i emocjonalne.[8] Pomoc finansowa oraz w wychowaniu wnuków udzielona przez dziadków to istotne elementy wsparcia obejmujące różne jego rodzaje. Celem pracy było przedstawienie preferowanych codziennych zajęć osób starszych oraz wsparcia udzielanego przez nich w opinii młodzieży z uwzględnieniem czynników socjodemograficznych.

Materiał i metody

Badania przeprowadzono w 2016 r. Kryteria doboru do badań stanowiły: uczestnictwo w zajęciach szkolnych oraz zgoda na udział w badaniu. Objęto nimi grupę 360 respondentów (120 gimnazjalistów, 120 licealistów, 120 studentów) w ośrodkach kształcenia na terenie Sanoka w: Gimnazjum nr 2 im. Królowej Zofii, I Liceum Ogólnokształcącym im. Komisji Edukacji Narodowej oraz Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. J. Grodka. Uzyskano zgody dyrekcji szkół na prowadzenie badań wśród młodzieży. Przeprowadzono je z zachowaniem zasad Deklaracji Helsińskiej. Każdy ankietowany był poinformowany o celu badań oraz ich anonimowości. Respondenci mieli także możliwość wycofania się z udziału w badaniu na każdym etapie ich prowadzenia. Kobiety stanowiły 65,8%, natomiast mężczyźni 34,2% ogółu respondentów. Mieszkańcy wsi (52,4%) nieznacznie przeważali nad mieszkańcami miast (47,5%). W gromadzeniu materiału posłużono się metodą sondażu diagnostycznego oraz techniką ankiety. Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety składający się z 33 pytań. W pracy, ze względu na obszerność uzyskanych wyników, przedstawiono tylko ich część. We wnioskowaniu statystycznym zastosowano testy: V Craméra, τ-c Kendalla oraz χ^2, przyjmując poziom istotności $p < 0,05$.

Wyniki

Już w pytaniu dotyczącym codziennych zajęć podejmowanych przez osoby starsze respondenci wskazywali na opiekę nad wnukami (44,2%) oraz pomoc rodzinie (17,5%, tabela 1), które wiążą się ze wsparciem oferowanym i udzielanym krewnym. Opiekę nad wnukami za codzienne zajęcie osób starszych uznawali najczęściej gimnazjaliści (53,3%), a najrzadziej studenci (44,2%) – p = 0,04 (tabela 1). Podobnie pracę w gospodarstwie w tej roli wskazywali częściej uczniowie gimnazjum (43,3%) niż studenci (36,1%) – p = 0,05 (tabela 1). Najczęściej za codzienne zajęcia seniorów respondenci uważali praktyki religijne (51,1%). Odpoczynek to codzienne zajęcie osób starszych, które również częściej w porównaniu z pozostałymi grupami wskazywali gimnazjaliści (44,2%), a z najmniejszą częstotliwością studenci (36,7%) – p = 0,03 (tabela 1). Fakt, że seniorzy udzielają pomocy rodzinie, potwierdziło 27,5% badanych gimnazjalistów, 14,2% studentów i tylko 10,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych – p = 0,002 (tabela 1). Pozostałe odpowiedzi przedstawiono w tabeli 1.

Zajęcia podejmowane codziennie przez osoby starsze w opinii badanych nie były zróżnicowane ze względu na płeć (p > 0,05) oraz miejsce zamieszkania (p > 0,05).

Korzystanie z rad osób starszych ze względu na ich dużą wiedzę i doświadczenie zadeklarowało 81,1% badanej młodzieży. Niemal co piąty badany (18,9%) podał, że z nich nie korzysta. Zdecydowanie częściej mieszkańcy wsi (86,9%) niż mieszkańcy miasta (74,7%) oświadczali, że korzystają z rad seniorów (p = 0,004). Powodem niekorzystania z rad osób starszych był dla 13,1% młodzieży ze wsi oraz 25,3% z miasta brak zrozumienia dzisiejszego świata (p = 0,004). Korzystanie z rad seniorów nie miało związku z miejscem kształcenia (p = 0,99) oraz płcią badanych (p = 0,98).

Tabela 1. Codzienne zajęcia podejmowane przez osoby starsze w opinii respondentów z uwzględnieniem rodzaju szkoły, w której się uczą

Table 1. Daily activities undertaken by older people in the opinion of young people, taking into account the type of school the respondents attend

Rodzaj zajęć		Szkoła			Ogółem	p
		gimnazjum	ponadgimnazjalna	wyższa		
Opieka nad wnukami	n	64	49	46	159	p = 0,04 V Craméra = 0,13 χ^2 = 6,29
	%	53,3	40,8	38,3	44,2	
Praca w gospodarstwie domowym	n	52	44	34	130	p = 0,05 V Craméra = 0,13 χ^2 = 5,88
	%	43,3	36,7	28,3	36,1	
Praktyki religijne	n	44	71	69	184	p = 0,001 V Craméra = 0,21 χ^2 = 15,10
	%	36,7	59,2	57,5	51,1	
Pomoc rodzinie	n	33	13	17	63	p = 0,002 V Craméra = 0,19 χ^2 = 12,93
	%	27,5	10,8	14,2	17,5	
Spotkania towarzyskie	n	18	8	5	31	p = 0,007 V Craméra = 0,17 χ^2 = 9,81
	%	15,0	6,7	4,2	8,6	
Oglądanie telewizji	n	35	59	52	146	p = 0,005 V Craméra = 0,17 χ^2 = 10,53
	%	29,2	49,2	43,3	40,6	
Odpoczynek	n	53	46	33	132	p = 0,03 V Craméra = 0,14 χ^2 = 7,39
	%	44,2	38,3	27,5	36,7	
Sen	n	11	19	17	47	p = 0,28
	%	9,2	15,8	14,2	13,1	
Wizyty u lekarza	n	28	34	44	106	p = 0,07
	%	23,3	28,3	36,7	29,4	
Uprawianie sportu	n	10	2	2	14	p = 0,009 V Craméra = 0,16 χ^2 = 9,51
	%	8,3	1,7	1,7	3,9	
Realizacja zainteresowań	n	13	7	5	25	p = 0,11
	%	10,8	5,8	4,2	6,9	
Inne	n	6	4	0	10	p = 0,06
	%	5,0	3,3	0,0	2,8	

Badana młodzież w większości (66%) deklarowała, że dziadkowie udzielają bądź udzielali rodzinie pomocy finansowej. Ciągłe wsparcie finansowe od dziadków otrzymywali najczęściej gimnazjaliści (54,6%) i uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej (40,3%) a najrzadziej studenci (22%). Pozostałe odpowiedzi przedstawiono w tabeli 2. Nie wykazano zależności między miejscem zamieszkania a udzielaniem pomocy finansowej przez dziadków (p = 0,42). Podobnie płeć badanych nie różnicowała odpowiedzi dotyczących udzielania pomocy finansowej przez dziadków (p = 0,33).

W badanej grupie 80% respondentów wskazywało, że dziadkowie w ich rodzinie udzielają pomocy w wychowywaniu wnuków (tabela 3). Ten fakt najczęściej deklarowali gimnazjaliści (56,3%), a najrzadziej studenci (20,7%) – p < 0,001 (tabela 3). Mężczyźni (44,3%) zdecydowanie częściej niż kobiety (35,2%) przyznawali, że w ich środowisku dziadkowie pomagają w wychowywaniu wnuków – p = 0,02 (tabela 3). Miejsce zamieszkania nie różnicowało istotnie statystycznie odpowiedzi badanych na pytania o pomoc udzielaną przez dziadków w wychowywaniu wnuków – p = 0,44.

Omówienie

Starość nie oznacza tylko zmian w wyglądzie zewnętrznym i osiągnięcia określonego wieku, ale dotyka także sfery psychicznej. Umiejętność funkcjonowania i samorealizacji w zmieniających się warunkach są niezwykle ważne dla ludzi w podeszłym wieku.[13]

Z badań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) wynika, że ludzie starsi są potrzebni społeczeństwu, na co wskazało 87% ankietowanych, najczęściej z wyższym wykształceniem.[10] Według CBOS głównymi powodami uznania użyteczności seniorów są: czas dla wnuków, doświadczenie i wiedza, udzielanie pomocy finansowej.[11] Większość ankietowanych (66%) w badaniach własnych potwierdziła otrzymywanie przez rodzinę pomocy materialnej od dziadków. Wsparcia finansowego od seniorów nigdy nie otrzymało 34% respondentów. Z badań Maciejasz et al. wynika, że pomimo własnej trudnej sytuacji materialnej seniorzy chętnie wspomagają w miarę swoich możliwości wnuki i rodzinę finansowo.[12] Pomoc finansową rodzinie otrzymywaną od starszych wskazał także co

Tabela 2. Udzielanie pomocy finansowej przez dziadków w opinii młodzieży z uwzględnieniem rodzaju szkoły, w której się uczą

Table 2. Granting financial assistance by grandparents in the opinion of young people, taking into account type of school the respondents attend

Pomoc finansowa		Szkoła			Ogółem	p
		gimnazjum	ponadgimnazjalna	wyższa		
Tak, pomagają cały czas	n	65	48	26	139	p < 0,001 τ-c Kendalla = 0,25
	%	54,6	40,3	22,0	39,0	
Nie pomagali nigdy	n	33	46	42	121	
	%	27,7	38,7	35,6	34,0	
Teraz pomagają, ale wcześniej nie	n	7	5	23	35	
	%	5,9	4,2	19,5	9,9	
Teraz nie pomagają, ale wcześniej tak	n	14	20	27	61	
	%	11,8	16,8	22,9	17,1	
Ogółem	n	119	119	118	356	
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	

Tabela 3. Pomoc udzielana przez dziadków w wychowywaniu wnuków z uwzględnieniem zmiennych socjodemograficznych

Table 3. Help provided by grandparents in bringing up their grandchildren in the opinion of young people, taking into account sociodemographic variables

Zmienna		Pomoc w wychowaniu wnuków								Ogółem		p
		tak, cały czas		nie, nigdy		teraz tak, ale wcześniej nie		teraz nie, ale wcześniej tak				
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Szkoła	gimnazjum	67	56,3	13	10,9	2	1,7	37	31,1	119	100,0	p < 0,001 τ-c Kendalla = 0,17
	ponadgimnazjalna	45	37,5	22	18,3	1	0,8	52	43,3	120	100,0	
	wyższa	24	20,7	36	31,0	16	13,8	40	34,5	116	100,0	
	ogółem	136	38,3	71	20,0	19	5,4	129	36,3	355	100,0	
Płeć	kobieta	82	35,2	53	22,7	17	7,3	81	34,8	233	100,0	p = 0,02 V Craméra = 0,16 χ^2 = 9,53
	mężczyzna	54	44,3	18	14,8	2	1,6	48	39,3	122	100,0	
	ogółem	136	38,3	71	20,0	19	5,4	129	36,3	355	100,0	

czwarty ankietowany w badaniach Dziemidok,[13] Szewczyczak[14] i niemal wszyscy objęci badaniem przez CBOS (90%),[10] co potwierdza dodatkowo nieodzowność obecności osób starszych w społeczeństwie.

W badaniach własnych znaczny odsetek respondentów (44,2%) deklarował otrzymywanie pomocy od dziadków w opiece nad wnukami. Niemal dwukrotnie większy odsetek respondentów (80%) potwierdzających pomoc udzielaną przez dziadków rodzinie w wychowywaniu wnuków odnotowała w swoich badaniach Zawada.[15] Według ankietowanych dziadkowie dodatkowo uczą wnuki zaradności, tradycji, cierpliwości, poszanowania człowieka, uczciwości, oszczędności i wytrwałości. Wartym podkreślenia jest, jak wynika z badań Maciejasz et al., że opieka nad wnukami to dla seniorów nie tylko wypełnienie wolnego czasu, ale nade wszystko źródło radości i satysfakcji.[12] Pomoc rodzinie daje możliwość wykorzystania doświadczenia zawodowego i życiowego, rodzi poczucie bycia użytecznym, a także podnosi poczucie solidarności międzypokoleniowej; pozwala na zrozumienie, że jest się potrzebnym najbliższym, zwiększa samoocenę i zmienia nastawienie do pojawiających się wyzwań dnia codziennego na pozytywne.[16]

W badaniach własnych w opinii co drugiego ankietowanego (51,1%) główne codzienne zajęcia osób starszych były związane z praktykami religijnymi. Według badań Szewczyczak et al. 67% seniorów uczęszczała do kościoła raz w tygodniu.[14] Kijak zaakcentował, że aktywność religijna tej grupy osób jest duża, co może sprzyjać pozytywnemu starzeniu się i akceptacji własnego przemijania.[17] W badaniach Zawady respondenci wskazali dodatkowo, że właśnie młodzi religijności mogą nauczyć się od osób starszych.[15] Dość częste zajęcie seniorów to oglądanie telewizji. W badaniach własnych oglądanie telewizji za codzienne zajęcie seniorów uznało 40,6% badanych. Z badań CBOS również wynika, że polscy seniorzy dość często oglądają telewizję.[11] W podobnym odsetku, co w badaniach własnych, na odpoczynek (36,7%) lub prace w gospodarstwie domowym (36,1%) w ramach codziennej aktywności wskazywali ankietowani w badaniach Szewczyczak et al.[14] i Oliwińskiej.[18] Inne zajęcia podejmowane przez seniorów w opinii młodzieży w badaniach Szewczyczak et al. to uprawianie działki oraz rozwiązywanie krzyżówek.[14]

Większość respondentów (81,1%) w badaniach własnych deklarowała korzystanie z rad osób starszych, a głównym tego powodem były wiedza i doświadczenie życiowe seniorów. Podobnie Zawada wykazała, że młodzież dostrzega u osób starszych wiedzę, mądrość i chęć korzystania z ich doświadczeń.[15] W badaniach Kozdroń et al. podkreślono, że osoba starsza może udzielać wsparcia młodszej.[19] Coraz częściej o seniorach mówi się jako o aktywnych, pełnych pasji i chęci do życia ludziach. Jak wynika z badań, coraz więcej seniorów uważa, że starość jest zasłużonym czasem dla siebie, w którym mogą realizować swoje pasje i udzielać się społecznie. Udział ludzi starszych w życiu kulturalnym wzmacnia ich poczucie sensu życia. Czują się wówczas potrzebni i docenieni, a nawet młodsi. Dostrzeżenie niewykorzystanego potencjału osób starszych zachęca ich do aktywności społecznej i kulturalnej.[18] Istotnymi elementami wspierania osób starszych jest, obok zatrudnienia, pomoc w utrzymywaniu samodzielności w życiu codziennym, zachęcanie do udzielania się w społeczeństwie, podkreślanie ich wkładu w życie innych oraz docenienie zaangażowania.[20]

Wnioski

Wsparcie udzielane przez osoby starsze stanowi dla nich samych możliwość utrzymania aktywności każdego dnia. Czynnikami istotnie statystycznie wpływającymi na odpowiedzi ankietowanych na pytania o codzienne zajęcia osób starszych były miejsce zamieszkania oraz płeć badanych.

Piśmiennictwo

1. Arai H, Ouchi Y, Yokode M, et al. Toward the realization of a better aged society: Messages from gerontology and geriatrics. *Geriatr Gerontol Int.* 2012;12(1):16–22. doi:10.1111/j.1447-0594.2011.00776.x.
2. Mariolis A, Foscolou A, Tyrovolas S, et al; Medis study group. Successful aging among elders living in the Mani continental region vs. insular areas of the Mediterranean: The MEDIS study. *Aging Dis*. 2016;7(3):285–294.
3. Drennan J, Treacy MP, Phelan A, et al; NCPOP research team. Public perceptions of older people and ageing: A literature review. Dublin: NCPOP; 2009. http://www.ncpop.ie/Year%201%20Reports/Microsoft%20Word%20-%20NCPOP%20Lit%20Rev%201%20IL%2001_12_09Cover%20inc22_01_10.pdf. Dostęp 15.05.2017.
4. Szarota Z. *Gerontologia społeczna i oświatowa – zarys problematyki*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie; 2004.
5. GUS. Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035. Warszawa: GUS; 2009. http://www.stat.gov.pl. Dostęp 15.05.2017.
6. GUS. Prognoza ludności na lata 2014–2050 – studia i analizy statystyczne. Warszawa: Wydawnictwo GUS; 2014. http://www.stat.gov.pl. Dostęp 15.05.2017.
7. Slotman A, Cramm JM, Nieboer A. Validation of the Aging Perceptions Questionnaire Short on a sample of community-dwelling Turkish elderly migrants. *Health and Quality of Life Outcomes*. 2017;15:42–53. doi:10.1186/s12955-017-0619-7.
8. Szymańska J, Sinkiewicz E. Wsparcie społeczne. *Curr Probl Psychiatry*. 2011;12(4):550–553.
9. Musaiger AO, D'Souza R. Role of age and gender in the perception of aging: A community-based survey in Kuwait. *Arch Gerontol Geriatr*. 2009;48(1):50–57.
10. CBOS. Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości. Warszawa: CBOS; 2009.
11. CBOS. Obraz typowego Polaka w starszym wieku. Warszawa: CBOS; 2010.
12. Maciejasz M, Łąkowski W, Timoszuk S, Grudecka A. Wybrane aspekty jakości życia osób 60+ w Polsce w świetle badań jakościowych. *Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2015;223:257–267.
13. Dziemidok B. Aksjologiczne aspekty starości – czy starość może być piękna, dobra, mądra i szczęśliwa? *ΣΟΦΙΑ*. 2014;14:143–163.
14. Szewczyczak M, Talarska D, Stachowska M, Stanisławska J, Strugała M. Analiza wybranych czynników wpływających na aktywne wykorzystanie czasu wolnego oraz utrzymanie stosunków społecznych u osób w wieku podeszłym. *Gerontol Pol*. 2014;(4):173–178.
15. Zawada A. Starość jako wartość – relacje międzypokoleniowe. W: Baloglová B, red. *Elan vital v priestore medzigeneračných vzt'ahov*. Prešov, Słowacja: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; 2010:102–107.

16. Dragan A. *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki*. Warszawa: Kancelaria Senatu; 2011.
17. Kijak JK. Społeczne doświadczenie starości – postawy wobec ludzi starszych i ich jakość życia. W: Kijak JK, Szarota Z, red. *Starość. Między diagnozą a działaniem*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich; 2013:86–105.
18. Oliwińska IA. Style życia współczesnych Polaków na przedpolu starości. W: Szukalski P, Oliwińska I, Bojanowska E, red. *To idzie starość – polityka społeczna a przygotowanie do starzenia się ludności Polski*. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych; 2009:47–71.
19. Kozdroń, A, Kozdroń, E. Nowak PF. Osoby starsze w opinii studentów. W: Kowaleski JT, Szukalski P, red. *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych*. Łódź: Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ; 2008:204–215.
20. Leszczyńska-Rejchert A. Edukacja międzypokoleniowa oraz integracja międzypokoleniowa jako wyzwania współczesnej gerontologii. *Gerontol Pol*. 2014;2:73–83.